

Səbuhi QƏRİBOV\*\*

## QƏDİM TÜRK DİLİNİN YAZIYA ALINMIŞ LÜĞƏTLƏRİNDƏKİ ƏKSMƏNALI (ANTONİM) SÖZLƏRƏ DAİR

### XÜLASƏ

Araşdırma “Kitabi - Dədə Qorqud”, “Kitabi - Dədə Qorqud” (Əsil və sadələşdirilmiş mətnlər, lüğət), Mahmud Kaşğarının “Divanü lüğət-it-türk”, Əsirəddin Əbu Həyyan Əl-Əndəlusinin “Kitab əl-idrak li-lisan əl-ətrak” (“*Türk dillərini dərkətmə kitabı*”) kitab və lüğətləri əsasında aparılmışdır. Məqalədə, qədim türk yazılı abidələrində qeydə alınmış sözlərə əsasən söz yaratma qaydalarından biri kimi söz kökünün əvvəlinə bir səs artırmaqla (və ya bir səsin düşməsi ilə) həmçinin, kök sözün əvvəlində, ortasında və sonunda bir səs dəyişməsi ilə yaradılmış əksmənalı (antonim) sözlər seçilmiş və qruplaşdırılmışdır.

Göstərilənlər nəzərə alınaraq, məqalədə vurğulanan qaydaya əsasən “türk”, “qazax” və “bulgar” sözlərinin leksik mənası izah edilmişdir.

**Açar sözlər:** *söz yaratmaq, antonimlər, leksik məna, müqayisəli təhlil*

“Kitabi - Dədə Qorqud”, “Kitabi - Dədə Qorqud” (Əsil və sadələşdirilmiş mətnlər, lüğət), Mahmud Kaşğarının “Divanü lüğət-it-türk”, Əsirəddin Əbu Həyyan Əl-Əndəlusinin “Kitab əl-idrak li-lisan əl-ətrak” (“*Türk dillərini dərkətmə kitabı*”) kitab və lüğətləri üzərində tərəfimdən aparılmış araşdırma zamanı qədim türk dilində fonetik tərkibinə görə **bir səs fərqi ilə** mövcud olan əksmənalı (antonim) sözlər nəzər diqqətimi cəlb etmişdir. Məsələn:

- **ögdi** – **şögdi** (sözün əvvəlinə səs artırılmış və ya əvvəlində səs düşmüş);
- **kün** – **dün** (sözün əvvəlində səs dəyişdirilmiş);
- **dərə** – **dəpə** (sözün ortasında səs dəyişdirilmiş);
- **onquk** – **onqul** (sözün sonunda səs dəyişdirilmiş).

Qarşılaşdırma, tutuşdurma, müqayisə etməklə 172 söz (86 cüt) seçilmiş, onların leksik mənalari dəqiqləşdirilməklə aşağıdakı qruplar üzrə bölünmüşdür:

- əvvəlinə səs artırılmış əksmənalı sözlər: 61 cüt (cəmi 122 söz), cədvəl №1;
- əvvəlində səs dəyişdirilmiş əksmənalı sözlər: 10 cüt (cəmi 20 söz), cədvəl №2;
- ortasında səs dəyişdirilmiş əksmənalı sözlər: 8 cüt (cəmi 16 söz), cədvəl №3;
- sonunda səs dəyişdirilmiş əksmənalı sözlər: 7 cüt (cəmi 14 söz), cədvəl №4.

Bu sözlərdən 72-si isim, 67-si feil, 27-si sifət, 6-sı şəxs əvəzliyidir.

Seçilmiş antonimlər leksik mənasına görə, qədim türklərin ailə daxili iyerarxiyasına, insanların ictimai - sosial statusuna, qohumluq əlaqələrinə, cinsi

---

\* E-mail: kariblisabuhi@gmail.com

kateqoriyasına, sağlamlıq dərəcəsinə, şəxsin xarakterinə, nəsnənin həcminə, çəkisinə, halına, təyinatına, konfigurasiyasına, canlıların vəhşi və ya əhliləşdirilmiş olmasına, eləcə də şəxs əvəzliliklərinə və müxtəlif hərəkətlərə dair fərqlilikləri, ziddiyyətləri əhatə edir.

Antonimlər fərqli və ziddiyyətli halların leksik məna yükünü daşımaqla biri-birinə qarşı əksməna ifadə edirlər və müxtəlif fonetik tərkibə malik olurlar. Antonimlər leksik mənaca **tam və nisbi ziddiyyəti** əks etdirməklə iki yerə bölünür. Nisbi ziddiyyətli antonimlərdə müqayisə ediləcək kök sözün halı, əlaməti, vəziyyəti, keyfiyyəti, təyinatı və s. nəzərə alınır.

Qeyd etmək lazımdır ki, qədim dövrlərdə antonimlər (o cümlədən də müxtəlif mənalı sözlər) birdən-birə və eyni vaxtda meydana gəlməmişdir. Belə ki, hər hansı bir nəsnəyə, hala, vəziyyətə və hadisəyə əsasən mövcud olan ziddiyyətlər, fərqlər müşahidə edildikdən və bunları ifadə etmək tələbatı ortaya çıxdıqdan sonra qədim türklər tərəfindən müəyyən bir qayda əsasında yeni sözlər (o cümlədən də antonimlər) yaradılmışdır.

Məlumdur ki, türk dili morfoloji quruluşuna görə iltisəqidir. Yəni yeni sözlər, əsasən mövcud olan söz köklərinin sonlarına şəkilçilər artırmaqla düzəldilir. **Söz yaratmanın digər qaydalardan biri də kök sözədə səs tərkibinin dəyişməsidir.** Bu barədə filologiya elmləri doktoru, professor S.Cəfərovun müəllifliyi ilə yazılmış “Müasir Azərbaycan Dili” adlı ali məktəblər üçün dərslikdə geniş məlumat verilmişdir. Kitabda dilimizin qədim dövrlərində yeni söz yaratma qaydalarından biri kimi “*səs tərkibində dəyişiklik əmələ gəlməklə yeni sözlərin yaranması yolu*”, o cümlədən “*sözədə səslərin düşməsi yolu ilə yeni sözlərin əmələ gəlməsi prosesi dilimizin ən qədim inkişaf dövrünə aiddir*” fikirləri vurğulanmışdır [Cəfərov: 1982, s. 145-146].

Yuxarıda qeyd olunmuş tarixi, ədəbi mənbələrdən seçilmiş antonim (əksmənalı) sözləri bir fakt kimi nəzərə alaraq, belə bir nəticəyə gəlirik ki, türk dilinin qədim çağlarında sözün əvvəlinə səs **artırmaqla** (və ya sözün əvvəlində səs düşməklə), əvvəlində, ortasında və axırında isə səs **dəyişdirməklə** antonim sözlər yaradılması qaydası mövcud olmuşdur.

Aşağıdakı cədvəllərdə qeyd edilmiş sözlərin də bu qaydalara əsasən yaranmasını misal kimi göstərə bilirik (*Cədvəl №1-4*).

**Cədvəl №1.** Əvvəlinə səs artırılmış (və ya səs düşmüş) antonim sözlərə dair

1.	<b>Aba</b> – ana. [Bünyadov: 1992, s. 13] <i>Ailə daxili iyerarxiya və cinsi kateqoriyaya görə “baba”-nın əksi kimi başa düşülür.</i>	<b>Baba</b> – ata. [Bünyadov: 1992, s. 24]. <i>Ailə daxili iyerarxiya və cinsi kateqoriyaya görə “aba”-nın əksi kimi başa düşülür.</i>
2.	<b>Adaş (Adhaş)</b> – adaş, dost, yoldaş, yarıyoldaş, tay-tuş. [Əsgər: 2006, c. IV, s. 17-18]. <i>“Kadaş”-ın əksi olaraq, şəxsin yaxın münasibət saxladığı insanlar qrupuna aid olsa da qohum olmayan şəxs kimi başa düşülür.</i>	<b>Kadaş</b> – qardaş, qohum, əqrəba. [Əsgər: 2006, c. IV, s. 229]. <i>“Adaş”-ın əksi olaraq, şəxsin yaxın münasibət saxladığı insanlar qrupuna aid və qohum kimi başa düşülür.</i>

3.	<b>Ağ</b> – çıxmaq, yüksəlmək (digər mənalari da mövcuddur). [Əsgər: 2006, c. IV, s. 20]. “ <i>Yağ</i> ”-in əksi olaraq, hər hansı bir nəsnəni <b>aşağıdan yuxarı (yüksəkliyə) qaldırmaq</b> kimi başa düşülür.	<b>Yağ</b> – yağmaq. [Əsgər: 2006, c. IV, s. 633]. “ <i>Ağ</i> ”-in əksi olaraq, hər hansı bir nəsnənin, xüsusi ilə yağışın, qarın <b>yuxarıdan aşağı yağması (enməsi)</b> kimi başa düşülür.
4.	<b>Ağa</b> – ağa; böyük qardaş, ata. [Əlizadə: 2004, s. 310]. <b>Ögə</b> - təkindən bir dərəcə aşağı, xalq içindən çıxan sınıanmış, çox təcrübəli, yaşlı və ağıllı adamlara verilən ləqəbdır. [Əsgər: 2006, c. I, s. 154]. “ <i>Çağa</i> ”-nın əksi olaraq, ailə, nəsil daxili iyerarxiyada <b>ən yüksək mövqedə duran şəxs</b> kimi başa düşülür.	<b>Çağa</b> – cüce və ona bənzərləri. [Bünyadov: 1992, s. 31] “ <i>Ağa</i> ”-nın əksi olaraq, ailə, nəsil daxili iyerarxiyada <b>ən aşağı mövqedə duran, yeni anadan olmuş körpə</b> kimi başa düşülür.
5.	<b>Ağan</b> – gənək, burnunda danışan. [Əsgər: 2006, c. I, s. 144]. <i>Xarakterinə, özünü aparmasına və danışiq tərzinə görə</i> “ <i>qağan</i> ”-in əksi olan şəxs kimi başa düşülür.	<b>Qağan</b> – kükrəmiş, qəzəblənmiş. [Əlizadə: 2004, s. 342]. <i>Xarakterinə, özünü aparmasına və danışiq tərzinə görə</i> “ <i>ağan</i> ”-in əksi olan şəxs kimi başa düşülür.
6.	<b>Ağı</b> – kərim, rəhimli. [Bünyadov: 1992, s. 18]. “ <i>Yağı</i> ”-nın əksi olaraq, <b>rəhimli, insanpərvər, xoşxasiyyət, adil</b> şəxs kimi başa düşülür.	<b>Yağı</b> – düşmən, yağı. [Bünyadov: 1992, s. 55]. “ <i>Ağı</i> ”-nın əksi olaraq, <b>qəddar, zalim, rəhimsiz</b> şəxs kimi başa düşülür.
7.	<b>Ağır</b> – kök. [Bünyadov: 1992, s. 18]. “ <i>Yağır</i> ”-in əksi olaraq, <b>sağlam</b> insan və heyvan kimi başa düşülür.	<b>Yağır</b> – arxasında (belində) açılan yara. [Bünyadov: 1992, s. 55]. “ <i>Ağır</i> ”-in əksi olaraq, <b>xəstə</b> insan və heyvan kimi başa düşülür.
8.	<b>Ak</b> – axmaq, axıb getmək. [Əsgər: 2006, c. IV, s. 26]. “ <i>Kak</i> ”-in əksi olaraq, <b>əsasən mayenin (suyun) bir nöqtədən digərinə axması</b> kimi başa düşülür.	<b>Kak</b> – göl; qurumuş göl; su yığıntısı. [Əsgər: 2006, c. IV, s. 234]. “ <i>Ak</i> ”-in əksi olaraq, <b>göldə, su yığıntısı olan sahədə suyun axmazlığı</b> kimi başa düşülür.
9.	<b>Akiş</b> - axışmaq. [Əsgər: 2006, c. IV, s.27]. “ <i>Yakış</i> ”-in əksi olaraq, <b>durulan nöqtədən gediləcək məkana axışmaq, hücum etmək</b> kimi başa düşülür.	<b>Yakış</b> - yaxınlaşmaq, yaxına gəlmək. [Əsgər: 2006, c. IV, s. 638]. “ <i>Akiş</i> ”-in əksi olaraq, <b>durulan nöqtəyə yaxınlaşmaq</b> kimi başa düşülür.
10.	<b>Aqın</b> – basqın, hücum, akın. [Əlizadə: 2004, s. 311]. “ <i>Saqın</i> ”-in əksi olaraq, <b>döyüşdən qabaq verilən təklif və ya hücum əmri</b> kimi başa düşülür.	<b>Saqın</b> – Aman! Diqqət! Gözlə! Etmə! [Əlizadə: 2004, s. 328]. “ <i>Aqın</i> ”-in əksi olaraq, <b>döyüşdən qabaq və ya döyüş zamanı prosesi dayandırmaq üçün verilən əmr</b> kimi başa düşülür.
11.	<b>Al</b> – almaq. [Əsgər: 2006, c. IV, s. 27]. “ <i>Çal</i> ”-in əksi olaraq, hər hansı bir nəsnəni dəyərinə uyğun əvəzini ödəməklə <b>almaq</b> kimi başa düşülür.	<b>Çal</b> - çalmaq, oğurlamaq. ....otuz yedi qəl”ə bəyininə məhəbub qızlarını <b>çalub</b> bir-bir boyunun qucan, ... [Zeynalov: 1988, s. 50]. <b>Çalığ</b> – itik axtarma;

		bəylərin mühüm bir işi olanda gəlmələri üçün kəndlərə, obalara göndərdiyi xəbər. [Əsgər: 2006, c. IV, s. 128]. <i>“Al”-ın əksi olaraq, hər hansı bir nəsnəni gizlin, dəyərini ödəmədən <b>aldə etmək, sahiblənmək, oğurlamaq</b> kimi başa düşülür.</i>
12.	<b>Altur</b> – aldırmaq. [Əsgər: 2006, c. IV, s. 32]. <i>“Çaltur”-un əksi olaraq, hər hansı bir nəsnənin <b>götürülməsi, çıxardılması</b> kimi başa düşülür.</i>	<b>Çaltur</b> – yerə çaldırmaq, yerə vurdurmaq. [Əsgər: 2006, c. IV, s. 129]. <i>“Altur”-un əksi olaraq, hər hansı bir nəsnənin <b>ağaca, divara, yerə və s. çaldırılması, vurulması</b> kimi başa düşülür.</i>
13.	<b>Alu</b> – aciz. [Bünyadov: 1992, s. 21]. <i>“Təlü”-nün əksi olaraq, xaraktercə <b>aciz, sayılmayan, seçilməyən bir şəxs</b> kimi başa düşülür.</i>	<b>Təlü</b> – dəli, çılğın, axmaq. [Əsgər: 2006, c. IV, s. 526]. <b>Talu</b> – seçmə, seçkin, seçilmiş. [Əsgər: 2006, c. IV, s. 499]. <i>“Alu”-nun əksi olaraq, <b>başqalarından seçilən, xaraktercə çılğın bir şəxs</b> kimi başa düşülür.</i>
14.	<b>Anıdı</b> - zikr etdi, yada saldı. [Bünyadov: 1992, s. 22]. <i>“Tandı”-nın əksi olaraq, insan həyatının müxtəlif situasiyalarında hər hansı bir şəxsi, hadisəni, vəziyyəti və s. <b>xatırlamaq, yada salmaq</b> kimi başa düşülür.</i>	<b>Tandı</b> - inkar etdi, dandı. [Əsgər: 2006, c. IV, s. 503]. <i>“Anıdı”-nın əksi olaraq, insan həyatının müxtəlif situasiyalarında hər hansı bir şəxsi, hadisəni, vəziyyəti və s. <b>inkar etmək</b> kimi başa düşülür.</i>
15.	<b>Anqa</b> – ona. [Əsgər: 2006, c. IV, s. 34]. <i>“Manqa” və “Sanqa”-nın əksi olan, şəxs əvəzliyi kimi başa düşülür.</i>	<b>Manqa</b> – mənə. [Əsgər: 2006, c. IV, s. 365]. <i>“Anqa”-nın əksi olan, şəxs əvəzliyi kimi başa düşülür.</i> <b>Sanqa</b> – sənə [Əsgər: 2006, c. IV, s. 435]. <i>“Anqa”-nın əksi olan, şəxs əvəzliyi kimi başa düşülür.</i>
16.	<b>Ar</b> - yorulmaq; taqətdən düşmək. [Əsgər: 2006, c. IV, s. 38]. <i>“Sar”-ın əksi olaraq, yorulmaq, taqətdən düşmək, süstləşmək, <b>işə davam edə bilməmək</b> kimi başa düşülür.</i>	<b>Sar</b> – qızışmaq, qəzəblənmək, sərtləşmək. [Əsgər: 2006, c. IV, s. 437]. <i>“Ar”-ın əksi olaraq, daha enerjili, qətiyyətli, ciddi, heç kimi nəzərə almadan <b>işə davam etmək</b> kimi başa düşülür.</i>
17.	<b>Ariğ</b> – təmiz. [Əsgər: 2006, c. IV, s. 40]. <i>“Bariğ”-in əksi olaraq, təmiz, çürüməmiş, xarab olmamış nəsnədən <b>iy, qoxu gəlməməsi</b> kimi başa düşülür.</i>	<b>Bariğ</b> – qoxmuş şey. [Əsgər: 2006, c. IV, s. 72]. <i>“Ariğ”-in əksi olaraq, qoxumuş, çürümüş, xarab olmuş nəsnədən <b>iy, qoxu gəlməsi</b> kimi başa düşülür.</i>
18.	<b>Astur</b> – asdırmaq, edam etdirmək.	<b>Bastur</b> – basdırmaq, basdırılmaq. [Əsgər:

	[Əsgər: 2006, c. IV, s. 48]. <i>“Bastur”-manın əksi olaraq, edam yerinin torpağın üstündə olması kimi başa düşülür.</i>	2006, c. IV, s. 74]. <i>“Astur”-manın əksi olaraq, istər hər hansı bir nəsnənin basdırılması, istərsə də insanın edam yerinin torpağın altının seçilməsi (diri - diri basdırılma) kimi başa düşülür.</i>
19.	<b>At</b> – ad, ünvan, ləqəb. [Əsgər: 2006, c. IV, s. 51]. <i>“Yat”-ın əksi olaraq, adı, nəsl, ünvanı, qohumluq əlaqələri və s. məlum olan şəxs kimi başa düşülür.</i>	<b>Yat</b> – yad, yabançı. [Əsgər: 2006, c. IV, s. 660]. <i>“At”-ın əksi olaraq, adı, nəsl, ünvanı, qohumluq əlaqələri və s. məlum olmayan şəxs kimi başa düşülür.</i>
20.	<b>At</b> - atmaq. [Əsgər: 2006, c. IV, s. 53]. <i>“Sat”-ın əksi olaraq, hər hansı bir nəsnəni, dəyərinə uyğun əvəzini almadan atmaq, tullamaq kimi başa düşülür.</i>	<b>Sat</b> – satmaq. [Əsgər: 2006, c. IV, s. 442]. <i>“At”-ın əksi olaraq, hər hansı bir nəsnənin, dəyərinə uyğun əvəzini almaqla satılması kimi başa düşülür.</i>
21.	<b>Avra</b> – bişmiş yemək. [Bünyadov: 1992, s. 22]. <i>“Qavra”-nın əksi olaraq, bişirilmiş qida kimi insan tərəfindən yeyilməsi kimi başa düşülür.</i>	<b>Qavra</b> – saman. [Bünyadov: 1992, s. 46]. <i>“Avra”-nın əksi olaraq, bişirilmir, qida kimi iri mal-qara tərəfindən yeyilməsi kimi başa düşülür.</i>
22.	<b>Ay</b> – bəylərin xidmətçisi, köləsi; kölələrin adları yazılmış dəftər. [Əsgər: 2006, c. IV, s. 58]. <i>“Bay”-ın əksi olaraq, cəmiyyətdə aşağı statuslu şəxs kimi başa düşülür.</i>	<b>Bay</b> – zəngin, varlı. [Əsgər: 2006, c. IV, s.78]. <i>“Ay”-ın əksi olaraq, cəmiyyətdə yüksək statuslu şəxs kimi başa düşülür.</i>
23.	<b>Ayak (Adhak)</b> - ayaq. [Əsgər: 2006, c. IV, s. 59 (18)]. <i>“Tayak”-ın əksi olaraq, ayaq canlıların bədənini yer səthindən yüksəkdə saxlaması və hərəkəti təmin etməsi kimi başa düşülür.</i>	<b>Tayak</b> – dayaq, dayanğac, əsa. [Əsgər: 2006, c. IV, s. 519]. <i>“Ayak”-ın əksi olaraq, tayaq hər hansı bir nəsnəni yer səthindən yüksəkdə saxlaması və hərəkət etməməsi kimi başa düşülür.</i>
24.	<b>En</b> - en, bir şeyin eni. [Əsgər: 2006, c. IV, s. 161]. <i>“Gen”-in əksi olaraq, enin ondan dəfələrlə kiçik olması kimi başa düşülür.</i>	<b>Gen</b> – geniş, [Əlizadə: 2004, s. 333]. <b>Kən</b> - gen, geniş, [Bünyadov: 1992, s. 50]. <i>“En”-in əksi olaraq, genin ondan dəfələrlə böyük olması kimi başa düşülür.</i>
25.	<b>Eşik</b> - eşik, astana. [Əsgər: 2006, c. IV, s. 163]. <i>“Beşik”-in, əksi olaraq, beşiyin, evin kənarı, yaxın ətrafı, çevrəsi kimi başa düşülür.</i>	<b>Beşik</b> - beşik. [Əsgər: 2006, c. IV, s. 87]. <i>“Eşik”-in (bir boşluğun), əksi olaraq, beşik bir yuva, qorunma yeri, kimi başa düşülür.</i>
26.	<b>Əbə</b> - ana. [Bünyadov: 1992, s. 13]. <i>“Gəbə”-nin əksi olaraq, əbə, fizioloji baxımdan, hamilə olmayan qadın kimi başa düşülür.</i>	<b>Gəbə</b> - hamilə qadın. [Bünyadov: 1992, s. 47]. <i>“Əbə”-nin əksi olaraq, gəbə, fizioloji baxımdan, hamilə olan qadın kimi başa düşülür.</i>
27.	<b>Əglədi</b> – məşğul etdi. [Bünyadov: 1992, s. 19]. <i>“Bəglədi”-nin əksi olaraq,</i>	<b>Bəglədi</b> – gözlədi. [Bünyadov: 1992, s. 26]. <i>“Əglədi”-nin əksi olaraq, insanın hər</i>

	<i>insanın hər hansı bir işlə məşğul olması kimi başa düşülür.</i>	<i>hansı bir işi başlamaması və ya gözləməsi kimi başa düşülür.</i>
28.	<b>Əkəç</b> - ağıllı kiçik qız, özünü böyük kimi aparan qızciğaz. [Əsgər: 2006, c. IV, s. 171]. <b>Cinsi kateqoriyaya görə “bəgəç”-in əksi kimi başa düşülür.</b>	<b>Bəkəç</b> – təkinlərin ləqəbi. (azyaşlı təkinlərin) [Əsgər: 2006, c. IV, s. 81]. <b>Bəgəç</b> - bəyciyəz (kiçiltmə - əzizləmə, oğlan uşağı). [Əsgər: 2006, c. IV, s. 81]. <b>Cinsi kateqoriyaya görə “əgəç”-in əksi kimi başa düşülür.</b>
29.	<b>Əkit</b> - əkdirmək. [Əsgər: 2006, c. IV, s.172]. <b>“Bəkit”-in əksi olaraq, torpağın şumlanıb yumşaldılması və sonradan əkinin həyata keçirilməsi kimi başa düşülür.</b>	<b>Bəkit</b> - möhkəmlətmək. [Əsgər: 2006, c. IV, s. 81]. <b>“Əkit”-in əksi olaraq, hər hansı bir nəsnənin, o cümlədən torpağın möhkəmləndirilməsi kimi başa düşülür.</b>
30.	<b>Əs</b> - əsmək; sovrmaq; uzatmaq. [Əsgər: 2006, c. IV, s. 185]. <b>“Kəs”-in əksi olaraq, əsmək cismin tarazlıq vəziyyəti ətrafında, əks istiqamətdə tamamilə və ya qismən təkrarlanan hərəkəti (rəqsi hərəkət) kimi başa düşülür.</b>	<b>Kəs</b> – kəsmək. [Əsgər: 2006, c. IV, s. 281]. <b>“Əs”-in əksi olaraq, kəsmək düzxətli və bir istiqamətli hərəkət kimi başa düşülür.</b>
31.	<b>Ərk</b> – ixtiyar, (qoca, yaşlı). [Bünyadov: 1992, s. 15]. <b>“Bərk”-in əksi olaraq, ixtiyar insanların əksəriyyətinin zəif, gücsüz, xəstə hal olması kimi başa düşülür.</b>	<b>Bərk</b> – qüvvətli, sağlam. [Bünyadov: 1992, s. 25]. <b>“Ərk”-in əksi olaraq, gənc, orta yaşlı insanların güclü, sağlam olmaları kimi başa düşülür.</b>
32.	<b>Əwrül</b> – getdiyi istiqamətdən geri qaytarılmaq. [Əsgər: 2006, c. IV, s. 193]. <b>“Çəwrül”-ün əksi olaraq, hərəkətdə olanın geri döndərilməsi, qaytarılması kimi başa düşülür.</b>	<b>Çəwrül</b> – çevrilmək. [Əsgər: 2006, c. IV, s. 138]. <b>“Əwrül”-ün əksi olaraq, hərəkətdə olmayan nəsnənin geri çevrilməsi, döndərilməsi kimi başa düşülür.</b>
33.	<b>İç</b> – içmək; sormaq. [Əsgər: 2006, c. IV, s. 209]. <b>“Sıç”-in əksi olaraq, yeyilən və içilən nəsnələrin mədəyə daxil edilməsi kimi başa düşülür (bütün canlılara aiddir).</b>	<b>Sıç</b> - sıçmaq. [Əsgər: 2006, c. IV, s. 453]. <b>“İç”-in əksi olaraq, mədədə olan qida qalıqlarının xaric edilməsi kimi başa düşülür (bütün canlılara aiddir).</b>
34.	<b>İçi</b> - böyük qardaş, ərin yaşca böyük qardaşı, böyük qayın, [Əsgər: 2006, c. IV, s. 209]. <b>İçi</b> (eçi) - əmi, [Bünyadov: 1992, s. 14]. <b>“Kiçi”-nin əksi olaraq, ailə daxili iyerarxiyada valideyinlərdən sonrakı mövqedə duran şəxs kimi başa düşülür.</b>	<b>Kiçi</b> – kiçik. Türkməncə - kiçük, qıpçaqca - kiçkinə, [Bünyadov: 1992, s. 47]. <b>“İçi”-nin əksi olaraq, ailə daxili iyerarxiyada ailənin kiçik üzvlərindən biri kimi başa düşülür.</b>
35.	<b>İgən</b> – harınlaşmaq, çəkinmək. [Əsgər:	<b>Çigan</b> - kasıb, yoxsul. [Əsgər: 2006, c. IV,

	2006, c. IV, s. 212]. " <i>Çigan</i> "-in əksi olaraq, yaxşı bəslənmiş, <b>kökəlmiş, hər tərəfli qayğı ilə əhatələnmiş</b> kimi başa düşülür.	s. 139]. " <i>İgən</i> "-in əksi olaraq, maddi imkanları məhdud olan, yaxşı <b>bəslənməmiş, diqqət və qayğıdan uzaq, imkansız</b> kimi başa düşülür.
36.	<b>İk</b> - iy; xəstəlik. [Bünyadov: 1992, s. 19]. " <i>Yik</i> "-in əksi olaraq, <b>iy-qoxu, pis hal, xəstəlik</b> vəziyyəti kimi başa düşülür.	<b>Yik</b> – yaxşı. [Bünyadov: 1992, s. 55]. " <i>İk</i> "-in əksi olaraq, <b>təmizlik, yaxşı əhval-ruhiyyə, müsbət emosiyalar</b> və s. vəziyyət kimi başa düşülür.
37.	<b>İn</b> – enmək. [Əsgər: 2006, c. IV, s. 217]. " <i>Min</i> "-in əksi olaraq, <b>hündürlükdən (o cümlədən dağdan, təpədən, atdan, dəvədən və s.) enmək</b> kimi başa düşülür.	<b>Min(di)</b> - mindi. Türkməncə Bindi. [Bünyadov: 1992, s. 52]. <b>Bindi</b> – mindi. [Bünyadov: 1992, s. 28]. <b>Mün</b> – minmək. [Əsgər: 2006, c. IV, s. 373]. " <i>En</i> "-in əksi olaraq, (ata, dəvəyə və s.) <b>minmək</b> kimi başa düşülür.
38.	<b>İnlədi</b> (İnqlədi) – inlədi (inilti). [Bünyadov: 1992, s. 22]. " <i>Tınladı</i> "-nin əksi olaraq, insanın və ya heyvanın hansısa bir səbəbdən <b>zarıması, inildəməsi</b> kimi başa düşülür.	<b>Tınladı</b> – dinlədi. [Əsgər: 2006, c. IV, s. 541]. " <i>İnlədi</i> "-nin əksi olaraq, insanın ona deyilən sözü sakitcə <b>dinləməsi, qulaq asması</b> kimi başa düşülür.
39.	<b>İtti</b> – itmək. [Əsgər: 2006, c. IV, s. 224]. " <i>Bitti</i> "-nin əksi olaraq, hər hansı bir nəsnənin <b>itməsi, yox olması</b> kimi başa düşülür.	<b>Bitti</b> - ot ya göy bitdi. [Bünyadov: 1992, s. 24]. " <i>İtti</i> "-nin əksi olaraq, toxumun, ağacın göyərməsi, <b>bitməsi, var olması</b> kimi başa düşülür.
40.	<b>Oğan</b> – Tanrı. [Bünyadov: 1992, s. 17]. " <i>Toğan</i> "-in əksi olaraq, " <i>Tanrı doğulmamışdır</i> " kimi başa düşülür.	<b>Toğan</b> – doğulmuş, (yumurtadan çıxmış canlı). [Bünyadov: 1992, s. 40]. " <i>Oğan</i> "-in əksi olaraq, <b>doğulmuşlar</b> kimi başa düşülür.
41.	<b>Oprak</b> - əzilmiş, yıpranmış (nəsnə) [Əsgər: 2006, c. I, s. 178]. " <i>Toprak</i> "-in əksi olaraq, " <i>oprak</i> " baş, qumsal, <b>yumşaq, sular tərəfindən yuyula biləcək</b> kimi başa düşülür.	<b>Toprak</b> – torpaq. [Əsgər: 2006, c. IV, s.561]. " <i>Orpak</i> "-in əksi olaraq, " <i>toprak</i> "-in daha <b>möhkəm və bərk</b> halı kimi başa düşülür.
42.	<b>Oy</b> – yerdəki çala, çuxur. [Əsgər: 2006, c. IV, s. 399]. " <i>Koy</i> "-un əksi olaraq, çala, çuxurun <b>həcmə çox kicik olması</b> kimi başa düşülür.	<b>Koy</b> - dərənin dibi. [Əsgər: 2006, c. IV, s. 319]. " <i>Oy</i> "-un əksi olaraq, dərə dibinin <b>həcmə çox böyük olması</b> kimi başa düşülür.
43.	<b>Ögdi</b> – öydü, təriflədi, mədh etdi. [Əsgər: 2006, c. I, s. 224]. " <i>Sögdü</i> "-nin əksi olaraq, şəxsin <b>təriflənməsi, öyülməsi</b> kimi başa düşülür.	<b>Sögdü</b> – söydü, küfr etdi. [Əsgər: 2006, c. IV, s. 471]. " <i>Ögdü</i> "-nin əksi olaraq, şəxsin <b>söyülməsi, təhqir olunması</b> kimi başa düşülür.
44.	<b>Öküldi</b> - yığıldı, "toprak öküldü"- torpaq yığıldı. (toplandı). [Əsgər: 2006, c. I, s. 244]. " <i>Söküldü</i> "-nin əksi olaraq, hər	<b>Söküldü</b> – söküldü, pozuldu (dağıdıldı). [Əsgər: 2006, c. IV, s.472]. " <i>Öküldü</i> "-nin əksi olaraq, bir yerə

	<i>hansı bir nəsnənin bir yerə <b>yiğilməsi, toplanması</b> kimi başa düşülür.</i>	<i>toplanmış hər hansı bir nəsnənin <b>sökülməsi, dağıdılması, pozulması</b> kimi başa düşülür.</i>
45.	<b>Öl</b> – nəm, yaş. [Əsgər: 2006, c. I, s. 121]. “ <b>Köl</b> ”-ün əksi olaraq, <i>hər hansı bir sahədə nəmliyin, suyun çox az olması</i> kimi başa düşülür.	<b>Köl</b> - göl; hovuz; su yığıntısı. [Əsgər: 2006, c. IV, s.35]. “ <b>Öl</b> ”-ün əksi olaraq, <i>hər hansı bir sahədə nəmliyin, suyun haddindən artıq çox olması, böyük su yığıntı</i> kimi başa düşülür.
46.	<b>Ölü</b> – ölü. [Bünyadov: 1992, s. 20] <b>Ölüg</b> – ölü. [Əsgər: 2006, c. I, s. 408]. “ <b>Tölu</b> ”-n əksi olaraq, <i>həyatın sonu</i> kimi başa düşülür.	<b>Tölu</b> – döl, döl mövsümü, bala mənasında döl. [Əsgər: 2006, c. IV, s.564]. <b>Tölə</b> - dölləmək, qzululmaq (oğuzca), [Əsgər: 2006, c. IV, s. 565]. “ <b>Ölü</b> ”-nün əksi olaraq, <i>həyatın başlanğıcı</i> kimi başa düşülür.
47.	<b>Ön</b> - yönəlmək, getmək. [Əsgər: 2006, c. IV, s. 409]. “ <b>Tön</b> ”-ün əksi olaraq, <i>getmə hərəkətinin istiqamətcə irəli doğru yönəlməsi</i> kimi başa düşülür.	<b>Tön</b> – dönmək (oğuzca). [Əsgər: 2006, c. IV, s. 565]. “ <b>Ön</b> ”-ün əksi olaraq, <i>irəli hərəkət etməyib dönməsi</i> kimi başa düşülür.
48.	<b>Öt</b> - divarda, taxtada olan dəlik. [Əsgər: 2006, c. I, s. 117]. <b>Cansız əşyada olan dəlik</b> kimi başa düşülür.	<b>_öt</b> – anus. [Əsgər: 2006, c. IV, s. 333]. <b>Canlılarda olan anus dəliyi</b> kimi başa düşülür.
49.	<b>Öz</b> – ağac özəyi. [Əsgər: 2006, c. IV, s. 420]. “ <b>Köz</b> ”-ün əksi olaraq, <i>ağac özəyinin, odun parçasının yanmamış halı</i> kimi başa düşülür.	<b>Köz</b> – köz, odun közü. [Əsgər: 2006, c. IV, s.335]. “ <b>Öz</b> ”-ün əksi olaraq, <i>ağac özəyinin, odun parçasının və digər nəsnənin yanmış halı</i> kimi başa düşülür.
50.	<b>Udhuğ</b> – hüşyar, ayıq. [Əsgər: 2006, c. IV, s.599]. “ <b>Yudhuğ</b> ”-un əksi olaraq, <i>insanın, gəncin, uşağın ayıq, diribaş və s. olması</i> kimi başa düşülür.	<b>Yudhuğ</b> – uşaqlara söymək üçün işlənen bir söz (kənəkə) [Əsgər: 2006, c. IV, s. 700]. “ <b>Udhuğ</b> ”-un əksi olaraq, <i>ağılsız, korafəhm, qanmaz</i> kimi başa düşülür.
51.	<b>Un</b> – un. [Əsgər: 2006, c. IV, s. 605]. “ <b>Xun</b> ”-un əksi olaraq, <i>toz halına salınmış, üyüdülmüş nəsnələr</i> kimi başa düşülür.	<b>Xun</b> – qaba, faydasız. [Əsgər: 2006, c. IV, s. 200]. “ <b>Un</b> ”-un əksi olaraq, <i>üyüdülməmiş, qaba, iri nəsnələr</i> kimi başa düşülür.
52.	<b>Ur</b> – vurmaq; döymək; qoymaq; taxmaq. [Əsgər: 2006, c. IV, s. 34]. “ <b>Tur</b> ”-un əksi olaraq, <i>göstərilən hərəkətlərin başlaması və davam etməsi</i> kimi başa düşülür.	<b>Tur</b> – durmaq. [Əsgər: 2006, c. IV, s. 572]. “ <b>Ur</b> ”-un əksi olaraq, <i>istənilən hərəkətin dayandırılması</i> kimi başa düşülür.
53.	<b>Uruğ</b> – döyüş, vuruş [Əsgər: 2006, c. IV, s. 608]. “ <b>Turuğ</b> ”-un əksi olaraq, <i>aktiv döyüş hərəkətləri etmək</i> kimi başa düşülür.	<b>Turuğ</b> – sığınacaq, [Əsgər: 2006, c. IV, s. 574]. “ <b>Uruğ</b> ”-un əksi olaraq, <i>müdafiə xarakterli hərəkətlərlə döyüşdən yayınmaq, sığınacağa qapanıb durmaq</i> kimi başa düşülür.



54.	<b>Urun</b> – peşman olub özünü döymək. [Əsgər: 2006, c. IV, s. 609]. <i>“Turun” əksi olaraq, peşmançılıq səbəbindən digər şəxsə qarşı hər hansı bir aktiv hərəkətlərin edilməməsi kimi başa düşülür.</i>	<b>Turun</b> – durub dirənmək, qarşı çıxmaq. [Əsgər: 2006, c. IV, s. 575]. <i>“Urun”-un əksi olaraq, digər şəxsə qarşı <b>aktiv hərəkətlərin edilməsi</b> kimi başa düşülür.</i>
55.	<b>Urut</b> – quru ot (keçən ildən qalmış ot barədə). [Əsgər: 2006, c. IV, s. 610]. <i>“Kurut”-un əksi olaraq, təyinatına görə <b>heyvan yemi</b> kimi başa düşülür.</i>	<b>Kurut</b> – qurut (qatıq və süzmədən hazırlanır). [Əsgər: 2006, c. IV, s. 348]. <i>“Urut”-un əksi olaraq, təyinatına görə <b>insan qidası</b> kimi başa düşülür.</i>
56.	<b>Uydu</b> - uymaq (feilin keçmiş zamanı), uyğun olmaq, [Bünyadov: 1992, s. 23]. <i>“Buydu”-nun əksi olaraq, əsasən <b>hərəkətsiz vəziyyətdə olmaq</b> kimi başa düşülür.</i>	<b>Buydu</b> – rəqs etdi, [Bünyadov: 1992, s.28]. <i>“Uydu”-nun əksi olaraq, <b>hərəkətli vəziyyətdə olmaq</b> kimi başa düşülür.</i>
57.	<b>Ügüş</b> – üyütməkdə yardımlaşmaq və yarışmaq (buğda, arpa və sairənin üyüdülməsi). [Əsgər: 2006, c. IV, s. 620]. <i>“Bügüş”-ün əksi olaraq, nəsnənin <b>xırdalanıb un halına salınması</b> kimi başa düşülür.</i>	<b>Bügüş</b> – su yığmaqda yardımlaşmaq və yarışmaq. [Əsgər: 2006, c. IV, s. 118]. <i>“Ügüş” - ün əksi olaraq, <b>suyun bir yerə yığılması və həcmnin böyüdülməsi</b> kimi başa düşülür.</i>
58.	<b>ÜR</b> - üfləmək, hürmək, havlamaq. [Əsgər: 2006, c. IV, s. 623]. <i>“Sür”-ün əksi olaraq, <b>toz və un kimi nəsnələri üfürüb dağıtmaq</b> kimi başa düşülür.</i>	<b>Sür</b> - sürmək, qovmaq, sürgün etmək, davam etmək. [Əsgər: 2006, c. IV, s. 486]. <i>“ÜR”-ün əksi olaraq, <b>heyvan sürüsünü başqa yerə aparmaq məqsədi ilə qovub sürmək, o cümlədən insanları yaşadığı yerdən <b>qovmaq, didərgin salmaq, sürgün etmək, dağıtmaq</b> kimi başa düşülür.</b></i>
59.	<b>ÜRÜL</b> – şişmək, qabarmaq, üfləmək, şişirmək. [Əsgər: 2006, c. IV, s. 624]. <i>“Bürül”-ün əksi olaraq, <b>bir nəsnənin həcminin böyüməsi</b> kimi başa düşülür.</i>	<b>Bürül</b> – büzüsmək, bürüşmək, bükülmək. [Əsgər: 2006, c. IV, s. 120]. <i>“ÜRÜL”-ün əksi olaraq, <b>bir nəsnənin həcminin kiçilməsi</b> kimi başa düşülür.</i>
60.	<b>ÜZ</b> - üz (üzmək feilinin əmri) [Bünyadov: 1992, s. 16]. <i>“Süzmə”-nin əksi olaraq, <b>insan və ya digər canlınin ətraflarının təkani ilə suda üzməsi</b> kimi başa düşülür.</i>	<b>Süzmə</b> - 1. süzmə, 2. Məxmər baxışlı, süzmə gözlü, gözün süzdü. [Bünyadov: 1992, s. 35]. <i>“Üzmə”-nin əksi olaraq, <b>canlının, xüsusi ilə quşların ətraflarının təkani olmadan, ətalətlə havada süzməsi</b> kimi başa düşülür.</i>
61.	<b>ÜZDÜ</b> – üzdü, qopardı, kəsdi. [Bünyadov: 1992, s. 16]. <i>“Düzdü”-nün əksi olaraq, <b>tam olan və ya bütöv bir nəsnənin hissəsini kəsmək, qoparmaq</b></i>	<b>Düzdü</b> – düzdü. [Bünyadov: 1992, s. 33]. <i>“Üzdü”-nün əksi olaraq, <b>xırdə və ya kiçik nəsnələri bir cərgəyə, sıraya və xətt üzrə düzməklə <b>tam olan və ya bütöv bir</b></b></i>

	<i>kimi başa düşülür.</i>	<b>nəsnə düzəltmək, yaratmaq başa düşülür.</b>
--	---------------------------	--

**Cədvəl №2.** Əvvəlində səs dəyişdirilmiş antonim sözlərə dair

1.	<b>Adhiş</b> – ayırmaq. [Əsgər: 2006, c. IV, s. 19]. <i>“Udhiş”-in əksi olaraq, bütöv və ya bir yerə toplanmış nəsnənin hissələrə bölünməsi, ayrılması kimi başa düşülür.</i>	<b>Udhiş</b> - uyuşmaq, qatılmaq, laxtalanmaq. [Əsgər: 2006, c. IV, s. 598]. <i>“Adhiş”-in əksi olaraq, müxtəlif nəsnələrin (və hissələrinin) bir birinə uyuşması, birləşməsi kimi başa düşülür.</i>
2.	<b>Adhuk</b> – tanınmayan, bilinməyən. [Əsgər: 2006, c. IV, s. 20]. <i>“Idhuk”-in əksi olaraq, hər hansı bir nəsnənin və ya canlının bilinməyən və tanınmayan olması kimi başa düşülür.</i>	<b>Idhuk</b> – qutlu və mübarək olan, qurbanlıq olaraq saxlanılan, yunu qırılmayan, südü sağılmayan, yük vurulmayan heyvan. [Əsgər: 2006, c. IV, s. 204]. <i>“Adhuk”-un əksi olaraq, seçilmiş, ona qarşı olan niyyət bəlli edilmiş, bilinən, tanınan bir qurbanlıq kimi başa düşülür.</i>
3.	<b>Arğağ</b> – tilov, qarmaq, balıq ovunda işlənən ucu əyri dəmir. [Əsgər: 2006, c. IV, s. 39]. <i>“İrğağ”-in əksi olaraq, ondan çox kiçik və yüngül kimi başa düşülür.</i>	<b>İrğağ</b> - buz buzlığa çəkmək üçün işlənən çəngəl. [Əsgər: 2006, c. IV, s. 204]. <i>“Arğağ”-in əksi olaraq, ondan çox böyük və ağır kimi başa düşülür.</i>
4.	<b>Atız</b> – iki dərə arasındakı keçid. [Əsgər: 2006, c. IV, s. 55]. <i>“Ətiz”-in əksi olaraq, keçid kimi başa düşülür.</i>	<b>Ətiz</b> – iki dərə arasındakı sədd. [Əsgər: 2006, c. IV, s. 190]. <i>“Atız”-in əksi olaraq, sədd kimi başa düşülür.</i>
5.	<b>Awuş</b> - mum, bal mumu. [Əsgər: 2006, c. IV, s. 57]. <i>“Uwuş”-un əksi olaraq, təbii mum kimi başa düşülür.</i>	<b>Uwuş</b> – ufalanmış nəsnə. [Əsgər: 2006, c. IV, s. 614]. <i>“Awuş”-un əksi olaraq, əldə ovulmuş, xəmir halına salınmış nəsnə kimi başa düşülür.</i>
6.	<b>Əkdi</b> - əkdi. “ol tarığ əkdi”- o, darı, toxum əkdi. [Əsgər: 2006, c. I, s.220]. <i>“Ökdi”-nin əksi olaraq, toxumun tarlaya səpilməsi, əkilməsi kimi başa düşülür.</i>	<b>Ökdi</b> – topladı. “ol yarmak ökdi”- o pul topladı, yığdı. Başqa bir şey üçün də belə deyilir. [Əsgər: 2006, c. I, s. 220]. <i>“Əkdi”-nin əksi olaraq, hər hansı bir nəsnənin bir yerə toplanması və ya yığılması kimi başa düşülür.</i>
7.	<b>Kün</b> – gün, günəş, gündüz. [Bünyadov: 1992, s.50]; [Əsgər: 2006, c. IV, s.357]. <i>“Dün”-ün əksi olaraq, sutkanın işıqlı vaxtı kimi başa düşülür.</i>	<b>Dün</b> – gecə, dünən. [Bünyadov: 1992, s. 34]. <i>“Kün”-ün əksi olaraq, sutkanın işıqlı olmayan, qaranlıq vaxtı kimi başa düşülür.</i>
8.	<b>Mən</b> – mən. [Bünyadov: 1992, s. 52]. [Əsgər: 2006, c. IV, s. 365]. <b>Bən</b> – mən (türkməncə). [Bünyadov: 1992, s. 28]. <i>Şəxs əvəzliyi kimi “sən”-in əksidir.</i>	<b>Sən</b> – sən. [Bünyadov: 1992, s. 35]. [Əsgər: 2006, c. IV, s. 365]. <i>Şəxs əvəzliyi kimi “mən”-in əksidir.</i>
9.	<b>Siz</b> – siz. [Bünyadov: 1992, s. 35]. <i>Şəxs</i>	<b>Biz</b> – biz. [Bünyadov: 1992, s. 25]. <i>Şəxs</i>

	<i>avazliyi kimi "biz"-in əksidir.</i>	<i>avazliyi kimi "siz"-in əksidir.</i>
10.	<b>Ürkti</b> – ürkdü. [Əsgər: 2006, c. III, s. 363]. <i>"İrkti"-nin əksi olaraq, istər insanların, istərsə də heyvanların hər hansı bir səbəbdən ürkməsi və qorxması üzündən durduğu və ya toplaşdığı yerdən <b>qaçması, dağılması</b> kimi başa düşülür.</i>	<b>İrkti</b> – topladı. [Əsgər: 2006, c. III, s. 364]. <i>"Ürkti"-nin əksi olaraq, istənilən nəsnənin bir yerə <b>toplanması</b> kimi başa düşülür.</i>

**Cədvəl №3.** Ortasında səs dəyişdirilmiş antonim sözlərə dair

1.	<b>Ana</b> - ana. [Əsgər: 2006, c. IV, s. 33]. [Bünyadov: 1992, s. 21]. <i>Ailə daxili iyerarxiya və cinsi kateqoriyaya görə "ata"-nın əksi kimi başa düşülür.</i>	<b>Ata</b> - ata. [Əsgər: 2006, c. IV, s. 53]. [Bünyadov: 1992, s. 13]. <i>Ailə daxili iyerarxiya və cinsi kateqoriyaya görə "ana"-nın əksi kimi başa düşülür.</i>
2.	<b>Anaç</b> - kiçik ikən böyük anlayış göstərən qız, anaciq. [Əsgər: 2006, c. IV, s. 33]. <i>Cinsi kateqoriyaya görə "ataç"-ın əksi kimi başa düşülür.</i>	<b>Ataç</b> - dərrakəli, ağıllı oğlan uşağı. [Əsgər: 2006, c. IV, s. 54]. <i>Cinsi kateqoriyaya görə "anaç"-ın əksi kimi başa düşülür.</i>
3.	<b>Dərə</b> - dərə. [Zeynalov: 1988, s. 94]. <i>"Dərə"-nin əksi olaraq, <b>konfiqurasiyasına görə çökəklik</b> kimi başa düşülür.</i>	<b>Dəpə</b> - təpə. [Zeynalov: 1988, s. 94]. <i>"Dərə"-nin əksi olaraq, <b>konfiqurasiyasına görə yüksəklik</b> kimi başa düşülür.</i>
4.	<b>Ənükləndi</b> – ənikləndi. "it ənükləndi" - it ənikləndi, küçüklədi. [Əsgər: 2006, c. I, s.316]. <i>"Ərükləndi"-nin əksi olaraq, <b>bəzi heyvanların (it, qurd, aslan kimi heyvanların) bala doğması</b> kimi başa düşülür.</i>	<b>Ərükləndi</b> - ərik gətirdi. "yığac ərükləndi"- ağac ərik gətirdi. [Əsgər: 2006, c. I, s.316]. <i>"Ənükləndi"-nin əksi olaraq, <b>bəzi meyvə ağaclarının (ərik, şaftalı, qaysı) bar verməsi</b> kimi başa düşülür.</i>
5.	<b>İçi</b> – böyük qardaş, ərin yaşca böyük qardaşı, böyük qayın. [Əsgər: 2006, c. IV, s. 209]. <b>İçi</b> (eçi) - əmi, [Bünyadov: 1992, s. 14]. <i>"İni"-nin əksi olaraq, ailə daxili iyerarxiyada <b>valideyinlərdən sonrakı mövqedə duran şəxs</b> kimi başa düşülür.</i>	<b>İni</b> – yaşca kiçik qardaş, arvadın kiçik qayını. [Əsgər: 2006, c. IV, s. 218]. <i>"İçi"-nin əksi olaraq, ailə daxili iyerarxiyada <b>ailənin kiçik üzvlərindən biri</b> kimi başa düşülür.</i>
6.	<b>Sidh</b> – işəmək, siyimək. [Əsgər: 2006, c. IV, s. 461]. <i>"Sudh"-in əksi olaraq, bədəndə olan <b>mayenin cinsiyyət orqanı vasitəsi ilə xaric edilməsi</b> kimi başa düşülür.</i>	<b>Sudh</b> – tüpürmək (barsğancadan başqa ləhcələrdə). [Əsgər: 2006, c. IV, s. 476]. <i>"Sidh"-in əksi olaraq, <b>ağızda olan mayenin (ağız suyu və s.) tüpürməklə xaric edilməsi</b> kimi başa düşülür.</i>
7.	<b>Tən</b> – cisim, bədən. [Bünyadov: 1992, s. 30]. [Əsgər: 2006, c. IV, s. 527]. <i>"Tın"-ın əksi olaraq, <b>maddi varlıq</b> kimi başa</i>	<b>Tın</b> – ruh. [Bünyadov: 1992, s. 30]. [Əsgər: 2006, c. IV, s. 540]. <i>"Tən"-in əksi olaraq, <b>maddi olmayan, insanın psixi</b></i>

	<i>düşülür.</i>	<i>aləmi, onun hiss və duyğuları, əhvali-ruhiyyəsi kimi başa düşülür.</i>
8.	<b>Turağ</b> - sığınacaq. [Əsgər: 2006, c. IV, s. 573]. <i>“Turuğ”-un əksi olaraq, hərbi təyinatlı sığınacaq (düşmən hücumundan qorunmaq və s.) kimi başa düşülür.</i>	<b>Turuğ</b> – dağlarda sığınacaq yeri. [Əsgər: 2006, c. IV, s. 574]. <i>“Turağ”-ın əksi olaraq, dağlarda yağışdan, qardan, soyuqdan həm özünün, həm də mal-qara sürüsünün qorunacağı sığınacaq kimi başa düşülür.</i>

**Cədvəl №4.** Sonunda səs dəyişdirilmiş antonim sözlərə dair

1.	<b>Aşaç</b> – qazan, tava. [Əsgər: 2006, c. IV, s. 49]. <i>“Aşak”-ın əksi olaraq, qazan içinin (boşluğun) həcmi dağ dibi, dərə boşluğundan çox dəfələrlə kiçik kimi başa düşülür.</i>	<b>Aşak</b> - aşağı, dağ dibi. [Əsgər: 2006, c. IV, s. 49]. <i>“Aşaç”-ın əksi olaraq, dağ dibi və dərənin (boşluğunun) həcmi qazan içinin (boşluğun) həcmindən çox dəfələrlə böyük kimi başa düşülür.</i>
2.	<b>Ərkəç</b> – qoç, təkə. [Əsgər: 2006, c. IV, s. 183]. <i>“Ərkək”-in əksi olaraq, heyvan kimi başa düşülür.</i>	<b>Ərkək</b> – kişi. [Əsgər: 2006, c. IV, s. 183]. <i>“Ərkəç”-in əksi olaraq, insan kimi başa düşülür.</i>
3.	<b>Ərik</b> – yüyrek. [Əsgər: 2006, c. IV, s. 182]. <i>“Ərin”-in əksi olaraq, yüyrek, cəld insan (canlı) kimi başa düşülür.</i>	<b>Ərin</b> – ərinmək, üşənmək. [Əsgər: 2006, c. IV, s. 182]. <i>“Ərik”-in əksi olaraq, tənbal insan (canlı) kimi başa düşülür.</i>
4.	<b>Əmik</b> – ilıq; soyuqdan sonra isinib istiliyi artmayan. [Əsgər: 2006, c. IV, s. 175]. <i>“Əmir”-in əksi olaraq, çox da isti olmayan hal kimi başa düşülür.</i>	<b>Əmir</b> - qırov, şəh, sis [Əsgər: 2006, c. IV, s. 176]. <i>“Əmik”-in əksi olaraq, çox da soyuq olmayan hal kimi başa düşülür.</i>
5.	<b>Onquk</b> - solmaq, xəstəlikdən və s. saralmaq, təzəliyini və tərəvətini itirmək. [Əsgər: 2006, c. IV, s. 393]. <i>“Onqul”-un əksi olaraq, insanın xəstələnməsi kimi başa düşülür.</i>	<b>Onqul</b> - yaxşılaşmaq, düzəlmək, yaxşı olmaq. [Əsgər: 2006, c. IV, s. 393]. <i>“Onquk”-un əksi olaraq, insanın sağlması kimi başa düşülür.</i>
6.	<b>Kar (Qar)</b> - qar. [Əsgər: 2006, c. IV, s.246] <i>“Qay”-ın əksi olaraq, yumşaq, boş nəsnə kimi başa düşülür.</i>	<b>Qay</b> – yağışla bərabər yağan dolu. [Bünyadov: 1992, s. 46]. <i>“Kar”-ın əksi olaraq, bərk nəsnə kimi başa düşülür.</i>
7.	<b>Səngil</b> - sifətdə çıxan ziyil, üzdə olan çiyid xəstəliyi. [Əsgər: 2006, c. IV, s. 449]. <i>“Səngir”-in əksi olaraq, sifətdə çıxan ziyil dağ çıxıntısından həcimcə dəfələrcə çox kiçik və canlı çıxıntı kimi başa düşülür.</i>	<b>Səngir</b> - dağ çıxıntısı, dağ burnu, hər hansı bir divarın ucu, sonu. [Əsgər: 2006, c. IV, s. 449]. <i>“Səngil”-in əksi olaraq, dağ çıxıntısı sifətdə çıxan ziyildən həcimcə dəfələrcə çox böyük çıxıntı kimi başa düşülür.</i>

Bir səs fərqlilə söz yaratma qaydası “Kitabi - Dədə Qorqud” dastanında da öz əksini tapmışdır. Belə ki, dastanın, “Dirsə xan oğlu Buğac xan boyu”-nda

[Zeynalov: 1988, s. 34] Dədə Qorqud Dirsə xana müraciət edərək: “Bayandır xanını ağ meydanında bu oğlan cəng etmişdir. Bir buğa öldürmüş sənini oğlanını adı **Buğac** olsun” {*Bu oğlan Bayandır xanın uca meydanında vuruşmuşdur. Sənin oğlun bir buğa öldürmüşdür, qoy adı “Buğac” olsun.*} deyir və qəhrəmana bəylik istəməklə yanaşı, onun adını bildirir. Məlum olur ki, dastan qəhrəmanı buğadan qat-qat güclü olduğu üçün bu ad ona verilmişdir.

Qeyd etmək lazımdır ki, bəzi canlıların adlarında bu qaydanın imkanlarından da istifadə olunması müşahidə edilir. Belə ki, aşağıda göstərilən sözlər bu qəbildəndir (*Cədvəl №5-7*)

*Cədvəl №5.* Əvvəlində səs dəyişdirilmiş sözlərə dair.

<b>Aplan</b> - siçan cinsindən kiçik heyvan. [Əsgər: 2006, c. I, s. 179]. “ <i>Qaplan</i> ”-in əksi olaraq, <b>ölçüləri və çəkisinin çox kiçik olması</b> kimi başa düşülür.	<b>Qaplan</b> – pişiklər cinsindən olan yırtıcıların ümumi adı (pələng, bəbir, bars və s.) [Əlizadə: 2004, s. 343]. “ <i>Aplan</i> ”-in əksi olaraq, <b>ölçüləri və çəkisinin çox böyük olması</b> kimi başa düşülür.
<b>It</b> - it, köpək. [Əsgər: 2006, c. IV, s. 207]. “ <i>Bit</i> ”-in əksi olaraq, <b>ölçüləri və çəkisinin çox böyük olması</b> kimi başa düşülür.	<b>Bit</b> – bit, parazit həşərat. [Əsgər: 2006, c. IV, s.95]. “ <i>It</i> ”-in əksi olaraq, <b>ölçüləri və çəkisinin çox kiçik olması</b> kimi başa düşülür.
<b>İnqək</b> – dişi tısbəğa. [Əsgər: 2006, c. IV, s. 217]. “ <i>Sinqək</i> ”-in əksi olaraq, <b>ölçüləri və çəkisinin çox böyük olması</b> kimi başa düşülür.	<b>Sinqək</b> - milçək, ağcaqanad (şəhərlilərə görə), qara milçək (kəçərilərə görə). [Əsgər: 2006, c. IV, s. 463]. “ <i>İnqək</i> ”-in əksi olaraq, <b>ölçüləri və çəkisinin çox kiçik olması</b> kimi başa düşülür.

*Cədvəl №6.* Ortasında səs dəyişdirilmiş sözlərə dair.

<b>Kulan</b> – çöl eşşəyi. [Əsgər: 2006, c. IV, s. 340]. “ <i>Kulan</i> ”-un əksi olaraq, <b>vəhşi heyvan (müasir təsnifata görə təkdırnaqlılar dəstəsinin atlar fəsiləsinə aiddir)</b> kimi başa düşülür.	<b>Kulun</b> – day, dayça. [Əsgər: 2006, c. IV, s. 340]. “ <i>Kulan</i> ”-in əksi olaraq, <b>əhliləşdirilmiş heyvan (müasir təsnifata görə təkdırnaqlılar dəstəsinin atlar fəsiləsinə aiddir)</b> kimi başa düşülür.
--	--

*Cədvəl №7.* Sonunda səs dəyişdirilmiş sözlərə dair.

<b>İnqək</b> – dişi tısbəğa. [Əsgər: 2006, c. IV, s.217]. <i>Döllənmə dövründə səs çıxarmalarında təqribi oxşarlıq olsa da, “İnqək”-in əksi olaraq, ölçüləri və çəkisinin çox kiçik olması (o cümlədən vəhşi heyvan olması) kimi başa düşülür.</i>	<b>İnqən</b> – dişi dəvə, maya [Əsgər: 2006, c. IV, s.217]. <i>Döllənmə dövründə səs çıxarmalarında təqribi oxşarlıq olsa da, “İnqək”-in əksi olaraq, ölçüləri və çəkisinin çox böyük olması (o cümlədən əhliləşdirilmiş heyvan olması) kimi başa düşülür.</i>
<b>Oğlak</b> – oğlaq, çəpiş. [Əsgər: 2006, c. IV, s.379]. “ <i>Oğlan</i> ”-in əksi olaraq, <b>keçinin</b>	<b>Oğlan</b> – oğlan, oğul, uşaq. [Əsgər: 2006, c. IV, s.379]. “ <i>Oğlak</i> ”-in əksi olaraq, <b>insanın</b>

<i>balası (heyvan balası) kimi başa düşülür.</i>	<i>gənc övladı kimi başa düşülür.</i>
<b>Sığın</b> – vəhşi inək. [Bünyadov: 1992, s. 37]. <b>Vəhşi heyvan kimi “sığır”-ın əksidir.</b>	<b>Sığır</b> – inək. [Bünyadov: 1992, s. 37]. <b>Əhliləşdiril-miş heyvan kimi “sığın”-ın əksidir.</b>

Qədim türk dilinin müxtəlif qaydaları ilə həyatın bütün sahələrini əhatə edəcək qədər söz ehtiyatı yarandıqdan sonra, bir səs fərqi ilə antonim sözlər yaratma zəifləmiş və demək olar ki, sonrakı dövrlərdə istifadə olunması müşahidə edilməmişdir. Müasir dilimizdə bu qaydanın izlərinə aid nümunələr *Cədvəl №8* göstərilmişdir.

*Cədvəl №8*. Əvvəlində səs dəyişdirilmiş sözlərə dair

<b>Araba</b> - araba. [Orucov: 2006, s. 126]. <i>“Daraba”-nın əksi olaraq, iki və ya dördtəkərli nəqliyyat vasitəsi. Minik arabası, yük arabası, əl arabası. İnsan və ya qoşqu heyvanlarının vasitəsi ilə hərəkət etdirilən nəsə kimi başa düşülür.</i>	<b>Daraba</b> - daraba. (1. Taxtadan və s.-dən hasar, arakəsmə; 2. Evin yanında taxtadan və s.-dən düzəldilmiş tikili; 3. Taxıl saxlamaq üçün böyük taxta yeşik). [Orucov: 2006, s. 535]. <i>“Araba”-nın əksi olaraq, darabanın təkəri olmur, hərəkət etməyən nəsə kimi başa düşülür.</i>
<b>Ayımaq</b> - 1. Yuxudan oyanmaq, yuxudan durmaq. 2. Bayğınlığı, sərxoşluğu keçmək, özünə gəlmək. [Orucov: 2006, s. 180].	<b>Bayılmaq</b> – özündən getmək, qəşş etmək, ürəyi keçmək. [Orucov: 2006, s. 250].

Göstərilənləri **elmi faktlar və bir söz yaratma qaydası** kimi qəbul etsək qədim türk dillərində olan bəzi sözlərin leksik mənasına aydınlıq gətirə bilərik.

Məsələn:

Mahmud Kaşğarının “Divanü lüğət-it-türk” əsərində “Ürk”- ürkmək {o cümlədən “Budun ürkti” - xalq ürkdü.} [Əsgər: 2006, c.I, s. 170, 284, 294; c.III, s. 364]; - “ürkün” - düşmənin gəlişi üzündən xalq arasına düşən panika, ürkiinti, hər kəsin təlaşla qala və sığnacaqlara qaçışı, “ürkünç”- ürkiinti, qarışıqlıq, “ürküü” - ürkiitmək } sözü qeyd edilmişdir. Həmçinin, bu sözə lüğətdə [Əsgər: 2006, c.I, s. 209] göstərilmiş şeir bəndində də rast gəlirik. “... Ərtiş suvın keçsədi, Budun anın **ürküşür**” - ... İrtiş suyun keçmək istədi, Xalq bundan **ürküşür** (...düşmənin İrtiş çayını keçmək üzrədir, xalq bundan qorxuya düşüb, ürkişür). Bundan başqa, “Kitabi - Dədə Qorqud” dastanının “Basatın Təpəgözü öldürdüğü boyu”-nda da [Zeynalov: 1988, s. 98-99] üstlərinə düşmənin gəlməsi ilə əlaqədar oğuzların ürkiüb, qorxub qaçması barədə fikirlər vurğulanır. Belə ki:

- “... bir gün Oğuz otururkən üstinə yağ gəldi. Dün içində **ürkdi, köçdi** “ {... bir gün oğuzlar xəbərsiz otururkən yurdlarına düşmənin gəldi. Onlar gecəylə qorxub köçdü};

- “... Oğuz Dəpəgözə kar qılmadı, **ürkdi qaçdı**. ...Əlhasil, Oğuz yedi kərrə **ürkdi**.” {... Oğuzlar Təpəgözə hecnə edə bilmədilər, vahiməyə düşüb (ürkiüb) qaçdılar. ...Xülasə, oğuzlar yeddi dəfə ürkdü, qaçdı}

Həmin dövrü rekonstruksiya etsək, qədim türklərin həyat tərzləri, insani münasibətləri, qarşılaşdıqları çətinliklər, müharibələr, əsr alınmalar və s. təsəvvür etmək çox da böyük çətinlik yaratmır. Həmin dövrün bütün sahələri, o cümlədən ürkmə, qorxma türklərin düşüncələrində, fikirlərində geniş əks olunmuş və əhatəli şəkildə (atalar sözləri, şifahi xalq ədəbiyyatının müxtəlif janırları, yazıya alınmış dastanları, bədii əsərləri və s. vasitələrlə) gələcək nəsillərə ötürülmüşdür. Adı həyatı hadisələrdən də məlumdur ki, **qorxma prosesi** ürkmə ilə başlayır və qaçma ilə davam edir. Təkcə “Kitabi - Dədə Qorqud” dastanına baxmaq kifayətdir ki, qədim dövrün bütün sıxıntılarını, əzab əziyyətlərini, mübarizələrini, sevincli günlərini çalarları ilə anlayaq. Belə ki, “Qazan xanın evinin yağmalanması boyu”nda düşmənlərin kin- küdurəti, elə-obaya hücum, xan evinin, var-dövlətinin talan edilməsi, ailə üzvlərinin əsir götürülməsi və bundan sonra xan oğlunun öldürülməsini, arvadının alçaldılmasını planlaşdırmaları adi bir hal deyil. Qədim zamanlarda türklər arasında belə hadisələr tez-tez baş vermiş və bu da xalqın yaddaşında dərin iz buraxmış, bədii əsərlərin süjet xətti olmuşdur.

Bu reallıqlar qədim türklərin aparıcı şəxslərini daim düşündürmüş və bu neqativ halın qarşısını almaq üçün çox hallarda onların rəhbərliyi ilə xalq təşkilatlanmış, öz dövlətini və ordusunu yaratmaqla, eyni zamanda insanların mənəvi keyfiyyətlərini yüksəltməklə (Gültəkin yazılı abidəsində vurğulanan fikirlər buna ən sanballı misaldır), psixoloji fobiyalarına qalib gəlmək üçün bu istiqamətlərə ciddi fikir vermişlər. Qarşılıqları qoyduqları hədəflərə çatmaq üçün ilkin olaraq yeni döyüşçü yetişdirilməsi vacib məsələlərdən biri olmuşdur. Bu məsələnin həlli ailədən başlamış və sonradan hərbi təlimlərlə yüksək səviyyəyə qaldırılmışdır.

Göstərilənləri nəzərə alaraq, söz yaratma qaydasına əsasən “ürk” sözün əvvəlinə müxtəlif samit səslərini bir-bir artırısaq, alınan sözlər arasında **“Türk”** (qədim türk əlifbası ilə : □□□□:) sözünə rast gəlirik. Bu söz xalqın adı kimi “Divanü lüğət-it-türk”-də [Əsgər: 2006, c.I, s. 357-359] keçir. Əsərdə sözün mənası dini yönümlü əfsanələr ilə izah edilmişdir. Hərb sənəti ilə məşğul olanlar bilirlər ki, döyüşçülərin yetişdirilməsində onların güclü, qüvvətli olmaları əsas faktorlardan olsa da, birincisi deyil, ən başlıcası və ilkin qorxmaz olmaqdır. Qorxmaz insanın öz əzmi, fədakarlığı ilə daha çox hərbi nailiyyət əldə edəcəyi şübhəsizdir. Hücum edən düşməne əkshücum etmək, hədəflərə dayanmadan ox atmaq, inadkarcasına düşmənlə vuruşmağı ancaq “qorxmaz” döyüşçü bacarar. Qaydaya əsasən “Türk” sözü ürkmənin, qorxmanın əksi olaraq, **ürkməz, qorxmaz** mənasını daşıyır. **“Türk” – “Qorxmaz”** deməkdir.

Bundan başqa, “Divanü lüğət-it-türk” əsərində “Türk kuyas ödi”- günorta; “Türk”- vaxt mənasına gələn söz; “Türk yigit”- gənclik çağının ortasında olan adam; “Türkün”- oymaqların, ellərin topladığı yer, ata evi, ata ocağı; və s. sözlərlə rastlaşırıq [Əsgər: 2006, c.IV, s. 589]. Bu sözlərin “Türk” sözündən sonra, xalq tərəfindən hansısa bir hadisə, vəziyyət, məqamla əlaqədar yaradıldığını və öz mənə çalarlarına yenilərinə əlavə etdiyini düşünürük.

2. Mahmud Kaşğarının “Divanü lüğət-it-türk” əsərində:

- “**azak**” - haradan və kimin atdığı məlum olmayan ox;
- “**azuk**” - azmış. “Azuk ok” - azmış ox;
- “**azuk munk**” - qaçan, yoldan çıxan, azan [Əsgər: 2006, c.IV, s. 61-62] sözləri qeyd edilmişdir.

Qaydaya istinadən, “**azak**” (həmçinin “azuk”) sözünün əvvəlinə müxtəlif samit səslərini bir-bir artırısaq, alınan sözlər arasındakı “**Kazak**” (“**Kazuk**”) sözü maraqlıdır. Bu söz “Divanü lüğət-it-türk”-də “**Qütb ulduzu - Təmür Kazuk**” kimi qeyd edilib [Əsgər: 2006, c.IV, s. 266]. Məlumdur ki, Qütb ulduzu – Kiçik Ayı bürcünün ən parlaq ulduz kimi buludsuz gecələrdə daim şimal qütbündə müşahidə edilir (1<sup>0</sup> fərqlə). İnsanlar qədim zamanlarda bu ulduza baxmaqla hərəkət istiqamətlərini müəyyənləşdirmişlər. Qədim insanlar arasında belə bir fikir formalaşmışdı ki, bu ulduz heç vaxt “yolunu azmır”, həmişə durduğu yerə gəlir (yerin fırlanması həmin vaxt insanlara məlum deyildi). Göstərilənlərdən belə qənaətə gəlmək olar ki, “**Kazak**” (“**Kazuk**”) sözü “azak” (“azuk”) sözünün əks olaraq, “**yolunu azmayan**”, “**düz yola hərəkət edən**” mənasını daşıyır.

Qeyd etmək lazımdır ki, yolu azmaq ölümə bərabər (aclıq, susuzluq, vəhşi heyvanların, yad insanların hücumu və s.) və yaxud da çox ağır bir vəziyyətlə üzləşmək mənasına gəlirdi. Məhz buna görə də lazım olan yerə gedə bilən, bilikli, bacarıqlı, dünyagörmüş, təcrübəli, dözümlü insanlar cəmiyyətdə yüksək dəyərləndirilmiş və hörmətlə yanaşılmışdır. Bu söz azca dəyişikliyə uğramaqla bu gün qazax xalqının, Rusiyada mövcud olmuş kazak icmalarının, o cümlədən Azərbaycanda Qazax rayonunun adında öz əksini tapmışdır. “Qazax”, “Kazak” sözlərinin mənası “**yolunu azmayan igid insanlar**” kimi başa düşülməlidir.

3. Mahmud Kaşğarının “Divanü lüğət-it-türk” əsərində:

- “**Bulğak**”- düşmən gələndə yaranan kaos;
- “**Bulğan**”- 1. hirsələnmək, qəzəblənmək, 2. Qarışmaq;
- “**Bulğaş**”- kaos [Əsgər: 2006, c.IV, s. 111] sözləri qeyd edilmişdir.

Məlumdur ki, kaos sözü qarışıqlıq, nizamsızlıq, hərc-mərclik, qaydasızlıq, systemsizlik kimi başa düşülür. Xaos zamanı heç bir iyerarxiya gözlənilmir, insanların ictimai-sosial statusları heçə enir və s. neqativ hallar geniş vüsət alır. Bu hal ən çox özünü müharibələr, ictimai-siyasi təlatümlər, eləcə də dövlət strukturlarının iflici (hakimiyyətsizlik, anarxiya və s.) zamanı göstərir.

Qaydaya istinadən, “Bulğaş” sözün **axırındakı** samit səsi digər samitlərdən biri ilə dəyişək. Yaranmış sözlərin içərisindəki “**Bulğar**” sözü “Divanü lüğət-it-türk” əsərində, 1) bir türk boyu. 2) İdil sahilində yerləşən əski bir türk şəhəri kimi keçir [Əsgər: 2006, c.I, s. 104; c.IV, s. 724].

Bulğarların qədim bir şəhərinin olmasına diqqət yönəltsək məlum olar ki, şəhərin idarə olunması, onun qorunması, şəhər sakinləri arasında nizam-intizamın yaradılması vacib şərtlərdən biri kimi qəbul olunmalıdır. Bu funksiyaları mövcud olan dövlət strukturları (xanlıq) təmin edə bilərdi. Yəni qədim dövrlərdə bir türk boyu başqalarından fərqli olaraq öz **dövlət quruluşuna** və onu idarə edən xana



malik olmaqla qarışıqlıqdan, nizamsızlıqdan, hərc-mərclikdən, xaosdan qurtara bilərdi. Beləliklə “bulğar” sözü “bulğaş”ın əksi olaraq, “dövləti olan insanlar” mənasına gəlir.

Nəzərə almaq lazımdır ki, türk dillərinin ən qədim dövrünün lüğət fondu əlimizdə olmadığı üçün bu qaydanı istənilən sözə tətbiq etmək məqsədəuyğun deyildir.

Əminəm ki, qədim türk dillərinin söz fondunu bərpa etdikcə, başqa söz yaratma üsulları ilə yanaşı söz kökünə səs əlavə edilməsi və səs dəyişdirilməsi qaydasından da istifadə etməklə sözlərin leksik mənaları dəqiqləşdiriləcəkdir.

### ƏDƏBİYYAT

1. R.Əsgər. Mahmud Kaşğarinin “Divanü lüğət-it-türk” (IV cildə), Bakı, “Ozan”, 2006, 752 s.
2. Z. Bünyadov. Əsirəddin Əbu Həyyan Əl-Əndəlusinin “Kitab əl-idrak li-lisan əl-ətrak”, Bakı, “Azərbaycan Dövlət Nəşriyyat-Poliqrafiya Birliyi”, 1992, 115 s.
3. F. Zeynalov, S. Əlizadə. Kitabı-Dədə Qorqud. Bakı, “Yazıçı”, 1988, 265 s.
4. S. Əlizadə. Kitabı-Dədə Qorqud Lüğət (Əsil və sadələşdirilmiş mətinlər). Bakı, “Öndər Nəşriyyat”, 2004, 369 s.
5. Ə. Orucov. “Azərbaycan dilinin izahlı lüğəti” (IV cildə). Bakı, “Şərq-Qərb”, 2006, 744 s.
6. S. Cəfərov. Müasir Azərbaycan Dili. Bakı, “Maarif”, 1982, 215 s

### В ПИСЬМЕННЫХ СЛОВАРЯХ ДРЕВНЕ-ТУРЕЦКОГО ЯЗЫКА О СЛОВАХ ПРОТИВОПОЛОЖНОГО ЗНАЧЕНИЯ (АНТОНИМ).

#### РЕЗЮМЕ

Исследования проводилась на основе «Китаби - Дада Горгуд», «Китаби - Дада Горгуд» (Оригинальные и упрощенные тексты, словарь), «Диваню лугат-ит-тюрк» Махмуда Кашгари, Асир ад-Дин Абу Хайян Аль-Андалузи «Китаб аль-идрак ли-лisan аль-атрак» («Книга понимания турецких языков») книг и словарей. В статье на основе слов, зафиксированных в древнетурецких письменных памятниках, в качестве одного из правил словообразования слова-антонимы создаются путем добавления звука к началу корня слова (или выпадения звука), а также путем изменения звук в начале, середине и конце корневого слова был выбран и сгруппирован.

С учетом изложенного лексическое значение слов «турк», «казак» и «болгар» поясняется по выделенному в статье правилу.

**Ключевые слова:** словообразование, антонимы, лексическое значение, сопоставительный анализ

IN WRITTEN DICTIONARIES OF THE ANCIENT TURKISH LANGUAGE  
ABOUT WORDS OF OPPOSITE MEANING (ANTONYM).

SUMMARY

The research was carried out on the basis of books and dictionaries “Kitabi - Dada Gorgud”, “Kitabi - Dada Gorgud” (Original and simplified texts, dictionary), “Diwanyu lugat-it-Turk” by Mahmud Kashgari, Asir ad-Din Abu Hayyan Al-Andalusi “Kitab al-idrak li- lisan al-atrak” (“The Book of Understanding Turkish Languages”). In the article, based on words recorded in ancient Turkish written monuments, as one of the rules of word formation, antonym words are created by adding a sound to the beginning of the root word (or dropping a sound), as well as by changing the sound at the beginning, middle and end of the root word was chosen and grouped.

Taking into account the above, the lexical meaning of the words “Turk”, “Kazakh” and “Bulgar” is explained according to the rule highlighted in the article.

**Key word:** *word formation, antonyms, lexical meaning, comparative analysis*